

TÜRK BOĞAZLARI SORUNUNA ÇÖZÜMLER: KISA BİR DEĞERLENDİRME*

Norman J. PADELDFORD**

Çeviren: Doç. Dr. Halil BAL***

SUMMARY

SOLUTIONS TO THE PROBLEM OF THE TURKISH STRAITS: A BRIEF APPRAISAL

The article deals with the discussions of the Soviet request that the Montreux Convention of 1936 on the Turkish Straits be revised. The Soviet Union proposed that control of the waterway be vested in the Black Sea powers, and that defenses of the Straits become a joint undertaking of Turkey and the Soviet Union rather than the responsibility of Turkey under international agreement.

Turkey worried about this proposal because it was contrary her full sovereignty over the Straits. The proposal of Soviet Russia which gained considerable power after World War II, were apparently in order at once to prevent others from commanding the warm water approach to its Black Sea coasts; actually endeavoring to obtain a foothold at the Straits, to place itself in a position to exercise a hand in Mediterranean affairs.

The other party of the question Western powers was wishing to protect the routes to the east and their valuable trade with the Levant. The conditions of navigation through the Straits are of direct interest to many nations both near and far. In this sense their regulation in modern times has been governed by public Law developed through international conferences of nations justly concerned. No events of World War II or since have proved the wisdom of abandoning this practice.

* Makalenin aslı, "Solutions to the Problem of the Turkish Straits: A Brief Appraisal", *Middle East Journal*, Vol. 2 (2), April 1948, p.175-190'da yayınlanmıştır.

** Norman J. Padelford, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde Uluslararası ilişkiler profesörüdür. Savaş sırasında Dışişleri Bakanlığında danışman olarak görev yaptı. 1945'de Londra'da Dışişleri Bakanları Konseyinde Bakan Byrnes'e uluslararası deniz yolları sorunları hakkında danışman olarak eşlik etti.

*** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

It's evaluated that the essential element in the settlement of the question depends upon the amicable adjustment of the competing security interests of the powers and an easing of the distrust between the Soviet Union and the Western powers.

Key words: Turkish Straits, 1936 Montreux Convention, Soviet Union, Turkish-Soviet Relations.

Ulaşımın havayoluyla yer küresinin her yerine yayıldığı ve insanoğlunun ürkütücü atom enerjisi teknolojisi ile yüz yüze geldiği bir çağda, Karadeniz ve Akdeniz arasındaki deniz yolu bağlantısının devletlerarası rekabetin başlıca konularından biri olması bazı insanlara tuhaf görünebilir. Yine Türk boğazları bölgesinin statüsü ile ilgili olan şey hem küçük, hem de büyük devletlerin güvenlik çıkarları, millî hırsları, şüpheleri ve birçok halkın ekonomik refahıdır. Bizim Orta Doğu olarak adlandırdığımız bütün bölgenin siyasî rotası bu deniz yolu idaresini yönetecek rejimin şeklinden etkilenecektir. Sorun belki bugün Sovyet Rusya ve batılı güçler arasındaki derin anlaşmazlığın kökünde değil, uluslararası münasebetlerin yeniden düzenlenmesi mücadelesi içindeki anahtar konuların çoğunda kendisini gösterir.

Bugünkü sorun 1936 Montreux Sözleşmesinin gözden geçirilip düzeltilmesi hakkındaki bir Sovyet talebinden; özellikle, Boğazların kontrolünün Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin yetkisine verilmesi, Boğazların savunulmasının uluslararası bir antlaşmayla Türkiye'nin sorumluluğu altında olmasından ziyade Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin ortak yükümlülüğüne bırakılması talebinden kaynaklanır. Bazı yönlerden bugünkü anlaşmazlık esas itibarıyla Boğazlar üzerinde tam hakimiyetini kullanma imkanı arayan Türkiye; başka devletlerin sıcak denizlerden kendi Karadeniz kıyılarına yönelik muhtemel askerî harekâtını hemen önlemek ve kendisini Akdeniz meselelerine el atabilecek bir konuma getirmek için Boğazlarda ayak basacak sağlam bir zemin sağlamaya gayret eden Rusya; ve doğuya giden yolları ve Doğu ile olan önemli ticaretlerini korumayı arzu eden Batılı güçler arasında bir buçuk asırdan fazla bir zamandan beri devam eden üç taraflı güç mücadelesinin modern bir

versiyonudur¹. Bugünkü durumun yeni olan özelliği, Avrupa devletlerinin yerine, ABD ve Sovyetler Birliği'nin sorunun baş aktörleri haline gelmeleridir. Bu soruna kendi içinde yeni bir anlam katıyor.

Montreux Sözleşmesinin, eğer harfi harfine anlamında değilse de ruhunda bir değişiklik husule getirmek için ilk girişim, Sovyet Rusya tarafından Eylül 1939'de yapıldı. O tarihte, Türk Dışişleri Bakanı Saracoğlu'nun Moskova'ya ziyareti sırasında Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, şartlarından biri "Türkiye Karadeniz'e kıyısı olmayan güçlerin bütün savaş gemilerine Boğazları kapatmayı kabul eder" şeklinde olacak bir karşılıklı yardım pakti teklif etti². Türkiye bu teklifi reddetti, onun yerine İngiltere ve Fransa ile Sovyet Rusya'ya karşı düşmanlığa götüreceği bir harekette bulunmaktan Türkiye'yi özellikle muaf tutmasına rağmen, daha genel ifadelerle yazılmış bir karşılıklı yardım pakti imzaladı. Bir yıl sonra Sovyetler Birliği galiba kendisinin Boğazlarda kara ve deniz kuvvetleri için bir üs elde etmesine Hitler'in rızasını istedi³. Almanya, Orta Doğu için uzun vadeli planları göz önünde tuttuğundan, Moskova tekrar reddedildi. Neticede Alman istilasıyla yüz yüze kalan Sovyetler Birliği, 10 Ağustos 1941'de Montreux Sözleşmesine sadakatini ilân etti. Ne var ki bu ilan 1943 sonbaharında içinde bulunulan şartlar tarafından dikte edilmiş görünecektir, işler yoluna girdiğinde ve Berlin ayrı bir barış için arayış içine girdiğinde, Kremlin eski gayesini tekrar elde etmeyi denedi. Fakat özellikle Orta Doğu'da serbest kalma talebiyle ilişkisi olduğundan, nihai yenilginin

¹ Konunun tarihçesi ile ilgili bilgi için, aşağıdaki yayınlara bkz. Erik Brüel, *International Straits, a Treatise on International Law*, 2 Cilt (Londra 1947); *The Problem of the Turkish Straits*, U.S. Department of State Publication: 2752, Near Eastern Series: 5 (Washington, 1947); Ahmed Sukru Esmer, "The Straits: Crux of World Politics," *Foreign Affairs*, XXV (1947), s. 290-302; Cemil Bilsel, "The Turkish Straits in the Light of Recent Turkish-Soviet Russian Correspondence," *American Journal of International Law*, XLI (1947), s. 427-47; Cyril E. Black, "The Turkish Straits and the Great Powers," *Foreign Policy Report*, Oct. 1, 1947.

² Molotov'un bu sırada Boğazlarda Rus üslerinin kurulmasını istediği hakkındaki raporlar ispatlanmadı ve Yüksek Sovyet'in 31 Ekim 1939 tarihindeki Beşinci Olağanüstü Oturumunda sunduğu raporunda bizzat kendisi tarafından inkâr edildi. Konuya ait konuşmaların metni için bkz. *New York Times*, Nov. 1, 1939, s. 8; Ele geçirilen Alman belgelerinin konuşmalar hakkında verdiği aydınlatıcı bilgi için bkz. Raymond James Sontag and James Stuart Beddie, eds., *Nazi-Soviet Relations*, Department of State Publication: 3023 (Washington, 1948), s. 80-118, birçok yerde.

³ James F. Byrnes, *Speaking Frankly* (New York, 1947), s. 288-90.

hayaletiyle yüz yüze gelen bir Alman hükümeti bile stratejik vaziyette böylesine hayati bir değişikliği zorunlu kılacak bedeli ödemeye razı değildi⁴.

Türkiye ve Almanya tarafından engellenen Sovyet Hükümeti, Batılı güçlerle Şubat 1945'te Yalta Konferansı'nda davasını araya sıkıştırmakta tereddüt etmedi. Belirsiz terimlerle ilk yaklaşımını beyan eden Sovyet heyeti, Boğazlar rejiminin savaştan sonra değiştirilmesi gerektiğine olan inancını açıkladı ve gündemdeki esas teklifin tartışılmasından sonra ABD ve İngiltere'nin mutabakatını elde etti⁵. Potsdam'da daha cesurca davranan Sovyetler, Montreux Sözleşmesinin kendilerine daha büyük güven verecek ve Boğazlar rejimini hüsn-i tabirle "bugünkü şartlar" dedikleri bir çizgiye getirecek şekilde gözden geçirilip düzeltilmesini istediler. Başkan Truman ve Başbakan Attlee buna razı oldular ve her üç hükümet ile Türk Hükümeti arasında doğrudan müzakerelerin yapılması gerektiği hususunda söz birliğine vardılar⁶. Bununla birlikte Başkan Truman, Türk Boğazları konusunun, Avrupa uluslararası dahili su yollarının yanı sıra, kendi ifadesiyle, "son iki asırda Avrupa'da savaşların başlıca sebeplerinden birinin Avrupa su yollarının bencilce kontrolü olduğunu" göz önünde tutarak, uluslar arası temelde ele alınmasında ısrar etti⁷.

Potsdam Antlaşması doğrultusunda, ABD, İngiliz ve Türk hükümetlerinin herbiri kendilerinin, Montreux Sözleşmesinin gemilerin geçişi ile ilgili temel prensiplerini muhafaza etmek, fakat onu Birleşmiş Milletler Teşkilatıyla irtibatlandırarak ve Japonya'yı bir imzacı taraf olmaktan çıkararak güncelleştirmekten yana olduklarını açıkladılar. Fakat Sovyetler Birliği, 7 Ağustos 1946 tarihli notasında Boğazlar için tek yetkilinin Türkiye ve "diğer Karadeniz'e kıyısı olan devletler" in olacağı tamamen bir "yeni rejim" kurulmasını teklif etti. Ayrıca, Sovyetler 1939 ve 1940'ta Türkiye ve Almanya'dan talep etmiş olduğu antlaşma maddesi ile bir kere daha açıkça ortaya çıktı. O, Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin "Karadeniz'e kıyısı olan güçlere karşı düşmanca amaçlarla diğer ülkeler tarafından Boğazların

⁴ *Time*, December 23, 1946, s. 10, Alman Arşivlerinden ele geçirilen belgelerden alıntı yapıyor.

⁵ Yalta Antlaşmasının metni için bkz. *New York Times*, March 25, 1947, s. 14-15.

⁶ Potsdam Antlaşmasının metni için bkz. *aynı yerde*; Ayrıca bkz. Byrnes, *a.g.e.*, s. 77-78.

⁷ Potsdam Konferansından dönerken verilen radyo demeci için bkz. *Department of State Bulletin*, XIII (August 12, 1945), s. 212.

kullanılmasını" önlemek için özel bir iki taraflı savunma antlaşmasına dâhil olmasını teklif etti. Gerekçe olarak harp zamanında Türkiye'nin bir İtalyan ve on dört Alman yardımcı savaş gemisinin Karadeniz'e geçmelerine izin vermesinden kendisinin zarara uğradığını iddia etti ve Boğazların savunmasını Türkiye'ye bırakan Montreux rejiminin Boğazların Karadeniz'e kıyısı olan devletlere karşı düşmanca maksatlarla kullanılmasının önleyecek şartları güvenceye alamayacağını ileri sürdü⁸.

1945-1946 yılları arasında yapılan nota teatileri Batılı güçlerin ve Türkiye'nin hiçbir şeyde Sovyetler Birliği ile aynı terimlerle düşünmediğini açıkça ortaya koyar. Birincisi, genel olarak Montreux rejimine benzeyen, bütün milletlerin ticaret gemilerinin serbest geçişini garanti edecek fakat savaş gemilerinin geçişini Türkiye'nin istiklâlini ve Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin güvenliğini koruyacak bir şekilde sınırlayacak, uluslar arası bir düzenleme tasarlamaktadır. Onlar, Boğazların hem idaresini hem de savunmasını kendi hâkimiyetini kullanmakta serbest, fakat barışı ve herkesin güvenliğini koruyacak şekilde Birleşmiş Milletlere karşı sorumlu bir Türkiye'ye bırakacaklardı. Ayrıca, bu devletler, genel olarak ifade edilirse Boğazların yakınında bulunan veya buradan geçen gemi trafiğinin önemli bir kısmını oluşturan bütün devletlerin, Boğazların kullanılmasını düzenleyecek antlaşmaya katılmaları gerektiği inancında hemfikirdirler.

Diğer taraftan Sovyetler Birliği, kelimelerin kendi anlamlarında kullanıldığını farz edilirse, bütün Batılı devletleri Boğazlarla ilgili işlere herhangi bir şekilde katılmaktan hariç tutacak, S.S.C.B'ne Boğazların idaresi ve savunmasında üstünlük verecek ve Türkiye'nin bu hayati parçasını Çin'deki Dairen gibi tamamen Sovyet kontrolü altına yerleştirecek bir rejim peşindedir. Bu doruk noktasındaki geleneksel Rus emperyalizmidir.

Rus politikasının öneminin farkına varan ABD ve İngiltere, aşırı Sovyet tekliflerinin reddedilmesinde Türkiye ile birlikte hareket ettiler. Bu tutumu sonucunda bir baskı veya saldırıya maruz kalacağından endişe eden ve ayrıca 1946-47 kışında Büyük Güçler arasındaki açmazların arttığını gören Türkler,

⁸ Montreux Sözleşmesinin ve temel diplomatik notaların metinleri için bkz., Harry N. Howard, *The Problem of the Turkish Straits*, Department of State Publication: 2752, Near East Series: 5 (Washington, 1947).

muhtemel bir saldırı tehlikesine karşı seferberlik yıllarından kaynaklanan ağır ekonomik kayıplarla yüz yüze kalan milletin kalkınmasını temin etmek üzere ekonomik ve askerî yardım almak için ABD'ne müracaat etti. Bu yardım, ABD tarafından Truman Doktrini çerçevesinde verildi. Yardım programını düzenleyen 12 Temmuz 1947 Antlaşmasında ABD tarafından verilen yardımın "bağımsızlığını korumak için silahlı kuvvetlerini güçlendirmesi ve aynı zamanda ekonomik istikrarını sürdürmesi için Türkiye'ye imkan vereceği" açıkça ifade edilmişti⁹. Boğazlar ile ilgili tartışmada, bu antlaşmanın anlamı gayet açıktır. Antlaşma, ABD ile Türkiye'yi dile getirilen Sovyet amaçlarının gerçekleştirilmesine karşı koymak için aynı safa geçiriyordu.

II

Potsdam Konferansından beri diğer devletler ve Türkiye arasında teati edilen notalar, ticaret gemilerinin geçiş serbestliği ve genelde, savaş gemilerinin geçiş şartları konusunda prensipte bir antlaşmanın var olduğunu gösterir. Açıkça ifade edilmemiş olmasına rağmen, bütün tarafların, Japonya'ya antlaşma imzalayacaklar listesinden çıkarmaya taraftar olduklarına dair az kuşku vardır. Boğazlardan geçen Japon gemilerini sayısı azdı ve 1923 ve 1936 sözleşmelerine sadece I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri safında yer almış olması sebebiyle dahil edilmişti.

Bunların ötesinde, şimdiki halde muhalif devletler arasında anlaşma yönünde bir mutabakat yoktur. Asıl soru, Boğazları idare etme ve savunma hakkına kim sahip olacaktır: şimdi olduğu gibi uluslararası bir sözleşme nedeniyle Türkiye mi olacak veya deniz yolunun üzerinde kendi özel çıkarları sebebiyle Sovyetler Birliği ve Karadeniz'e kıyısı olan devletler mi? Bu sorunun cevabı şu tali sorunların çözülmesine bağlıdır; Montreux Sözleşmesi "gözden geçirilmeli" mi veya "yeni" bir rejim mi benimsenmeli; veya Türkiye acil durumlar ve savaş zamanında Boğazları kapatma hakkına sahip olmalı mı, olmamalı mı; ve Birleşmiş Milletler, Boğazlar üzerinde, olacaksa, nasıl bir kontrole sahip olmalı?

⁹ *Department of State Bulletin*, XVII (July 20, 1947), s. 144.

Montreux Sözleşmesi, "Türkiye eğer bir savaşa girerse veya savaşta ise veya kendisinin bir savaşla tehdit edildiğine inanırsa (Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin gemileri de dahil olmak üzere) Boğazları bütün savaş gemilerinin geçişine kapatabilir" şartını getiriyordu. Bununla birlikte, Milletler Cemiyeti Konseyi'ne, çoğunluğunu Montreux Sözleşmesini imzalayanların oluşturduğu üçte iki oyla savaş tehdidiyle yüzleştiğinde Boğazları kapama durumuna son vermesi konusunda Türkiye'ye yönelik karar alma yetkisi verildi. Bu düzenleme ne arzu etmesi halinde Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine Boğazları kapalı tutacağına, ne de Türkiye onları kapatmayı tercih etmiş ise onun kendi gemilerinin geçişine Boğazları açık tutabileceğine dair S.S.C.B.'ne bir güvence içeriyordu.

Boğazlara dair Sovyet politikasını pekiştirmesinin yanı sıra muhtemel düşmanlara karşı bu geçidin kat'i savunmasını ve Akdeniz ve Orta Doğu'da daha fazla güçlenmesini sağlayacak bir atlama taşı elde etmek için Sovyetler Birliği, deniz yolunun idaresinde belirleyici bir rol ve Boğazlar bölgesinde üsler ister. Bu gaye ile Sovyetler, Karadeniz ülkelerinden ("bugünkü şartlar altında" Türkiye, S.S.C.B., Romanya ve Bulgaristan'dan oluşacak -bu beş oyun dördüne şimdi Sovyetler kumanda edecek) başka diğerlerinin Boğazlar rejimine katılımın dışında bırakmayı arzu eder. Ruslar, Birleşmiş Milletlerde kendi güvenlik kavramlarına uygun kararların tatbikinden emin olmak için yeterli desteğe sahip olduklarına inanmadıklarından dolayı kendi tekliflerinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir müdahale yetkisinin ve izninin alınmasını öngörmezler.

Rus hükümetleri yıllar boyunca milletlerinin Boğazlar yönünden bir tehlide maruz bulunduğu kanaatine sahip olmuşlardır. Onlar, İngiliz donanmasının Doğu Akdeniz'de ardından askerî zaferler yanında siyasî hareketler de getirerek dolaşabileceğini gördüler. Ruslar, geçmiş dönemlerde Babıali'de dost olmayan hükümetler gördüler ve Türk ve Rus ihtilâllerinden beri Türk devlet adamları devletlerinin politikasının Rusya ile dostluk ihtiyacı üzerine kurulduğunu ilan ettilerse de, Kremlin yetkilileri Türkiye'de İngiliz, Alman ve Amerikan nüfuzunun yükselmekte olduğunu ve bu milleti dünya politikasında farklı yönlere götürdüğünü fark ettikleri için kaygı duymaktaydılar. Onlar, Balkanlar'ı bombalamak atmak için Kuzey Afrika'daki üslerinden havalanan Amerikan bombardıman filolarını, özellikle yabancı üslerin SSCB'ye sessizce yaklaşması halinde, bunun gelecek için oluşturduğu tehlikelerle birlikte gördüler.

Kremlindeki bir konferans salonundakilerin zihniyetiyle haritaya bakıldığında, Rusların dikkatinin niçin Boğazlara yöneldiği görülecektir. Aradaki geniş topraklar, Sovyetler Birliği'ni Batı Avrupa'dan korumaktadır. Fakat Boğazlar ve Türkiye'nin dar berzahı deniz ve hava güçlerinin Akdeniz'deki yerleşimlerinden doğruca Ukrayna, Don havzası ve Kafkaslara yönelik neredeyse bir açık kapıdır. Balkanlar'da hâkim konumuna rağmen Ruslar, bu geçidin kontrolü olmadan kendilerini kuşatılmış hissedebilir. Eğer büyük bir güç, bu yolu zorla geçmeye kalkarsa, Türkiye'nin bunu engelleyemeyeceğini düşünebilirler ve Ruslar, Türkiye'ye mutad olarak verilen dış yardımla, yabancı hava ve deniz kuvvetlerinin bir gün Karadeniz'in öte tarafında, Kırım'dan ve diğer kapı Batum'un önemli petrol tesislerinden ve Gürcü berzahından 160 milden az bir mesafedeki Türk topraklarında üslenmiş hale geleceğini hayal edebilir.

İşte, böyle bir takım düşüncelerle ki, Rus hükümetleri, tekrar tekrar Boğazlar'ı kontrol edebilmeye ve oranın kıyılarına yakın üsler elde etmeye çalıştılar. Hava kuvvetlerinin gittikçe artan önemi, Türkiye, Yunanistan ve ülkelerine daha uzaktaki toprakların kendilerine karşı bir hareket için potansiyel üs olarak tarafsızlaştırılması gerektiği kanaatine gelinceye kadar bugünkü Sovyet liderlerinin tansiyonunu yükseltti. Fakat Rusların haklı endişeleri göz önünde bulundurulurken, onların Boğazlar'da ayrıcalıklı bir konum elde etmesinin ve Türkiye'de üsler kurmasının sonuçlarının aynı şekilde ölçülüp biçilmesi güvenlik için iki yönlü bir meseledir. Onların en cömert yorumlarındaki gelişmelere uyulsa bile, Kremlin'in millî yayılmayı hariçte tuttuğuna sadece güvenlik fikirlerini göz önüne aldığına emin olunamaz. Batılı güçler, Boğazlar'da Sovyetler Birliği'ni daha güvenli yaparken Ege ve Akdeniz'e sınırı olan devletlerin güvenliklerini yok eden bir düzenlemeye izin veremez. Kalıcı bir çözüm için bütün ilgili tarafların güvenlik ihtiyacının âdil bir dengesi olmalıdır. Cevap hangi yöndedir?

III

Eğer Boğazlar rejimi sadece Türkiye ve Karadeniz'e kıyısı olan devletlere bırakılsa idi, Boğazlar sözleşmelerinin yüz yetmiş beş yıldan beri geçerli olan gerçek manada uluslararası katılım ilkesi yıkılmış olacaktı. Sovyetlerin Ukrayna SSC'nin dâhil edilmesinde ısrar edeceklerini farz edersek onların tercih edeceği "yeni rejim", yukarıda işaret edildiği üzere, "bugünkü şartlar" altında Türkiye'nin muhalif bir oyuna mukabil Sovyetler Birliği'ne

durumuna müsait dört oy toplama fırsatını verecektir. Eğer rejim herhangi bir gerçek nüfuza sahip olsaydı sadece bir tek veto gücüne malik olmak Türkiye'nin hâkimiyetini koruyabilecekti. Büyük ve küçük devletlerin rolleri hakkında Sovyet temsilcilerinin geçmişte gösterdikleri tavırları doğrultusunda, SSCB'nin Türkiye'ye Sovyet kararlarının önünü kesme izni verecek bir düzenlemeye uzun süre tahammül edeceğine inanmak zordur. Bundan dolayı, Sovyet teklifleri çizgisinde oluşacak bir Boğazlar rejiminin SSCB'nin hizmetinde bir alet haline geleceği kuvvetle muhtemeldir.

İki Dünya Savaşı arasındaki döneme ait trafik istatistikleri, birçok milletin Boğazların idare edildiği şekilde büyük ticari çıkarlara sahip olduğunu gösterir. İngiliz, İtalyan ve Yunan ticari gemi taşımacılığı, Boğazlardan yapılan Sovyet gemi taşımacılığının tonajını düzenli olarak geçti. Alman ve Hollanda gemi taşımacılığı kapsamlı ve ABD'nin gemi taşımacılığı asla ihmal edilemez düzeyde olurken Norveç tonajı sık sık Sovyetler Birliğinden daha büyük oldu.¹⁰ Birleşmiş Milletlerin gemi taşımacılığı büyük miktarda ve ahşıldığı şekilde sık sık Türk Boğazlarından yapılan bütün üyelerin, kendilerine serbest geçişi sağlayacak bir takım garantilere sahip olması yerinde olacaktır.

¹⁰ Türk Boğazlarından belirli yıllarda yapılan kayıtlı net gemi taşımacılığı (ton):

	1923	1929	1938
İngiliz	1,994,689	2,778,946	2,890,184
Bulgar	—	117,673	154,413
Hollanda	380,817	422,436	372,842
Fransız	632,087	897,847	408,073
Alman	167,651	643,566	627,384
Yunan	276,283	1,243,082	1,576,094
İtalyan	1,513,180	3,538,205	1,604,666
Norveç	—	905,048	743,700
Romen	457,564	489,164	647,391
Rus	68,498	572,095	740,098
Türk	296,322	—	2,875,777
ABD	222,481	287,187	275,545
Yugoslav	—	64,948	67,040

Bazı rakamlar eksiktir. Bunlar Harry N. Howard tarafından pekçok kaynaktan derlenmiş olup başlıcaları şunlardır: *Rapports de la Commission des Détroits à la Société des Nations (1924-35)*; République Turque, Ministère des Affaires Etrangères. *Rapports Annuel sur le Mouvement des Navires à Travers les Détroits et des Aéronefs Civil entre la Méditerranée et la Mer Noire (Istanbul, 1936-1941)*.

Sovyetlerin, Rus kontrolü altındaki bölgeleri ziyaret eden yabancı gemilerin miktarını sınırlama eğilimlerini hatırlayarak, diğer devletler, Sovyetlerin baskın olduğu bir rejimin bütün ülkelerin ticaret gemilerine açık olduğunu ilan etmek durumunda olsa bile zamanla Boğazlardan geçen yabancı gemi trafiğini azaltacak teknik gerekçelerin empoze edileceği endişesini taşımaktadırlar. Bu sebeple, Boğazlar rejiminin sadece Türkiye ve Karadeniz'e kıyısı olan diğer devletler yerine daha geniş bir temelde kurulması ve yürütülmesine inanırlar.

Bundan başka, "Boğazların diğer devletler tarafından Karadeniz'e kıyısı olan devletlere karşı düşmanca gayelerle kullanılmasını önlemek için Boğazların ortaklaşa savunulması amacıyla" kurulacak bir Sovyet-Türk örgütü uzun vadeli sonuçları içinde barındırıyordu. Bu örgüt, Türk toprakları içinde Sovyetlere ayak basacak sağlam bir temelin kurulması yolu hazırlayacaktı ki, karşılığında şöyle veya böyle "Boğazların savunulması" ile ilişkilendirilen Türk askerî hareketlerini birçok evresine katılmak imkanına kolayca ulaşabilirdi. Sovyetler Birliği ile ortak savunma antlaşması müzakerelerinin ardından 1939'da Baltık Devletlerinde olanları ve 1945 Çin-Sovyet Paktının sonucunda Dairen'de neler olduğunu değerlendirerek Sovyet silâhlı kuvvetleri çok geçmeden Boğazlar bölgesindeki istasyonları alabilir, orada üsler kurabilir, sonra sadece yabancıları değil, civardaki Türk yetkililerini ve silâhlı kuvvetlerini de dışarıda tutmaya çalışabilirdi. Bu durum, savunma gerekçesiyle Boğazlar'dan yabancı ticaret gemilerinin geçişini bile hariç tutacak aşırı derecelere vardırılabilirdi.

Türkiye adına, yakın tarihin Boğazlar bölgesinde Sovyet üsleri için zaruri bir ihtiyaç olduğunu haklı çıkarmadığına da işaret edilmelidir. Türkiye, I. Dünya Savaşı'nda Boğazları ve berzahını savundu. İki dünya savaşı arasında Türkiye-Rusya ilişkileri dostane idi. İspanya'daki cumhuriyetçilere, bu ülkedeki iç savaş sırasında giden Rus gemileri ve malzemesine Boğazlar'dan geçme izni verildi. II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye, Boğazlar bölgesini savunmaya hazır bekledi. Mihver donanmalarından hiçbirisi, Kızıl Ordu ve donanmasını kuşatmak için Stalingrad'ın ve Kafkasya muharebesinin en karanlık günlerinde bile, Karadeniz'e doğru açılmadı. Türkiye'yi Boğazlar bölgesinde veya Anadolu içlerinde doğuya doğru üsler vermeye zorlayan Nazi baskısı başarılı olmadı. Ve

ilk fırsatta, Türkiye henüz tarafsız bir ülke iken, Ankara Kızıl Ordular için ödünç verme-kiralama malzemeleriyle yüklü Amerikan ve diğer Müttefik gemilerinin Boğazlardan geçip Rus limanlarına ulaşmalarına izin verdi. Bu, Türkiye'nin sadece Boğazları yeteri kadar savunmakla kalmadığını, fakat aynı zamanda Rusya'nın güvenlik çıkarlarına da dikkat ettiğini gösterir.

Sovyet Hükümetinin kendi sınırlarına yakın devletlerle yaptığı ikili savunma antlaşmaları askerî olduğu kadar siyasî olarak ciddi sonuçlara da sahiptir. Baltık devletleriyle yapılan 1939 antlaşmalarını bu ülkelerin Sovyetler Birliği'ne katılması izledi; Polonya, Çekoslovakya ve Yugoslavya ise sadece dış ilişkilerini Sovyetler Birliği ile koordine etmeye zorlanmakla kalmadı, aynı zamanda Moskova örneğine benzerlik taşıyan dahili siyasî değişikliklerin sıkıntısını da yaşadı. Bu gibi düzenlemelerdeki baskıların varacağı boyut, Temmuz 1947'de Paris Konferansında Avrupa Kalkınma Programına katılmayı arzu etmesine rağmen Çekoslovakya, Kremlin'in, bu katılmasının Sovyet-Çekoslovak Antlaşmasına aykırı olacağı uyarısı üzerine çekilmeye mecbur edildiğinde, yine Komünistler Şubat 1948'de Prag'da bir iç siyasî kriz dayattıklarında ortaya çıkmıştır. Rusya'nın Boğazları kontrol etme hususundaki tarihi tutkusunu ve onun bugünkü görünüşteki amacının kendisini uydu devletler kümesiyle çevirmek, aynı zamanda komünist idareyi Avrupa ve Asya'nın her yerine yaymak olduğunu göz önünde tutarak, Türkiye ile Doğu Avrupa'dakilere benzer siyasî sonuçlarla neticelenmeyecek bir ortak savunma anlaşmasını düşünmek zordur. Gerçekten, Sovyet Hükümeti'nin kendi sözleriyle tanımlandığı gibi maksat, Boğazların "diğer ülkeler tarafından Karadeniz'e kıyısı olan devletlere karşı düşmanca amaçlar doğrultusunda" kullanılmasını önlemektir.

Türk topraklarında Sovyet üsleri zinciri, Ankara'da ağır basan bir nüfuzla birlikte zamanla başka neticelere de götürebilir. Sovyetler Birliği, Boğazlarda Moskova'nın arzularıyla uyuşmayan herhangi bir Türk hareketini önceden engelleyebilecek durumda olacaktı. Türk Hükümeti, cumhuriyet sınırları içinde yer alan değerli krom cevherinin üretim tekeli Sovyetler Birliği'ne vermeye zorlanabilecekti. Ege'deki tüm gemi hareketleri gizlice izlenebilecekti. İstanbul'un önüne perde çekilerek ona hayat veren denizlerden ayrılabilir ve o suretle Türk Hükümeti üzerine baskılar daha da artırılabilirdi. Yunanistan'a

ilâve siyasî ve askerî baskılar yapılabilirdi. Boğazlar bölgesinde veya İzmir yöresinde (Boğazlar'a "yaklaşmalar"dan korumak için talep edilmesi muhtemel) üslerle, Sovyet kuvvetleri Akdeniz'e kolaylıkla açılabilirdi. Hayfa ve Trablus'taki petrol boru hatlarının bitiş noktaları ve Kıbrıs'ın yanı sıra Doğu Akdeniz ve Mısır limanlarına giden ve gelen deniz rotaları üzerine gölge düşebilirdi. Süveyş Kanalı ise, sadece 370 mil uzakta olacaktı. Başka büyük bir gücün Akdeniz'e girişi dünyanın bu kısmında stratejik durumu derinden değiştirebilirdi. Böyle bir projeksiyon neticesinde, Sovyetler Birliği, Orta Doğu meselelerinde büyük oranda artırılan nüfuzunu kullanabilecek bir konumda olacaktı. Arap Birliği devletleri kendilerini nihai gayesi onları Sovyetler Birliği ile birlikte hareket eden devletler safına getirecek olan yakın ilginin odağı olabilirler. Özetle, Boğazlar için Sovyet "yeni rejimi" kendi içinde, Türkiye'yi Rusya'nın himayesi altına düşürmek ve sadece Orta Doğu-Akdeniz bölgesinde değil, aynı zamanda Birleşmiş Milletler'deki güçler dengesinde de önemli bir değişiklik yapmak amacıyla bir temel atmak üzere ayarlandığı anlaşılan unsurlara sahipti.

IV

Boğazlarla ilgili durum şu merkezdedir: Rusya Montreux rejiminin devamına karşı çıkmaktadır. Rusya kendisine özel haklar, öncelikli bir konum ve üs haklarının verilmesinde ısrar etmektedir; Amerikan veya Türk tekliflerini kabul etmek eğiliminde değildir. ABD ve İngiltere, Boğazlar konusunda yapılacak bir düzenlemenin ancak çok taraflı ve Türk egemenliğine saygılı olması; ve Karadeniz'e geçmelerine izin verilecek bu denize kıyısı olmayan güçlere ait savaş gemilerine tonaj ve sayı bakımından kesin bir sınırlama getirmesi haricinde herkese eşit haklar sağlaması kimseye özel ayrıcalık tanımaması halinde âdil olacağına inanmaktadırlar. Türkiye, bağımsızlığını veya güvenliğini tehlikeye atacak her türlü düzenlemeye karşıdır.

Boğazlar sorunu, çok yönlü olduğundan diğer kritik meseleler üzerine Büyük Devletlerarası münasebetlerde bir iyileşme bağlamında ancak dostane çözülebilir. Batılı güçler, yeni bir sözleşmeye giremez veya Orta Doğu'nun statüsünü yıkacak açık bir harekete izin veremez veya dünyanın bu kısmında halkların dostluğunu kaybetmeyi göze alamazlar.

Her iki tarafın yakın gelecekte, uygun bir uzlaşma veya bir taviz verip veremeyeceği şüphelidir. Bu olayda, Sovyetler Birliği ile Montreux Sözleşmesine dair az çok muallâkta kalma, kazanan veya kaybedenin olmadığı durumu belirsiz bir süre takip edecektir. Büyük Devletlerarasındaki diğer ihtilaflar artmaya devam ederse, böyle bir durum tehlikeli olabilir. Bir tavsiye kararı için Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna yapılacak müracaat, Kurulun durumu araştırmasına eşlik eden sakin bir atmosfer oluşursa, kabul edilebilir bir uzlaşmayı beraberinde getirebilir. Fakat bugünkü çıkmazdan, uluslararası barışın devamını tehlikeye atması ihtimali olan bir durum veya tartışma ortaya çıkarsa ve mesele Güvenlik Konseyine havale edilirse, vetonun hakkı, herhangi bir tavsiye veya hareketi garanti etmekte güçlkle karşılaşılabileceği konusunda uyarır.

Eğer Boğazlar rejiminde herhangi bir değişiklik yapmak için uluslararası destek sağlanabilirse şimdi Montreux Sözleşmesinde bulunan bazı prensipler korunmalıdır. ABD'nin 2 Kasım 1945 tarihli notasında tavsiye edildiği gibi, Birleşmiş Milletlerin bütün üyelerinin ticaret gemilerine tam eşitlik şartlarında ve geçiş şart ve ücretlerinde bir ayırım yapılmadan geçiş serbestliği garanti edilmelidir. Karadeniz'in yanı sıra Ege-Akdeniz devletlerinin güvenliği için, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin Karadeniz'e, Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin ise Ege'ye geçişine bazı sınırlamalar konulması gerekmektedir. Sözleşmeyi imzalayan taraflar, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve siyasî bağımsızlığına saygı göstermek hususunda hemfikir olmalıdırlar; bu garantiyi desteklemek için her hangi bir zamanda Boğazlara giren veya gelip geçen savaş gemilerinin sayılarına veya onların tonajına bazı sınırlamalar konulmalıdır. Böyle bir sınırlamaya kabul edilebilir tek istisnâ şart, uluslararası barışı sürdürmek veya yeniden tesis etmek için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin, Türkiye'nin rızasıyla daha fazla sayıda veya tonajdaki gemilerin bulunmasına veya geçişine izin verebilmesidir. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Beyannamesi gereğince devletlerin verdikleri teminatlara uygun olarak Boğazlarla ilgili herhangi bir anlaşmazlığı barışçı yollarla halletmek için bazı hazırlıklar yapılmalıdır.

Eğer milletler bu çerçevede dâhilinde yeni bir sözleşmenin bütün ayrıntıları üzerine bir fikir birliğine varamazlar ise, yukarıda sıralanan prensipleri ihtiva

eden bir bildirinin kabul edilmesi düşünülebilir. Bu durumda, birçok ülkenin gemi taşımacılığında ana deniz yolu olarak kullandığı Boğazlara dair uluslararası ilgi devam edecektir. Bu bildirinin kabulü, bir antlaşmadan daha az arzu edilebilir, fakat belki de bunu imzalayan taraflardan birinin nihayetle Montreux'ü tanımadığını duyurması ile sonuçlanacak tam bir çıkmaz durumundan daha iyi olacaktır.

Türk kontrolüne karşı Sovyet itirazlarının üstesinden gelmenin mümkün bir yolu olarak Boğazların uluslararası bir yönetim şekli akla geliyor. 1923'te Lozan Antlaşması'yla kurulan rejim böyle bir prensibe dayanıyordu ve Büyük Devletler tarafından Trieste Serbest Bölgesi'nin uluslararası hale getirilmesi antlaşması ile aynı çizgide olacaktı. Fakat tecrübeler Türkiye'nin bunu isteyerek kabul etmeyeceğini göstermektedir ve Sovyetler Birliği'nin hoşuna gidip gitmeyeceği de belli değildir. Ayrıca böyle bir düzenlemenin, Avrupa'da Zafer Günü (8 Mayıs 1945)'den sonra yapılan diğer uluslararası düzenlemelerden daha başarıyla işleyeceğine, en azından Büyük Güçler arasında başlıca siyasi sorunların çözümlenmesine kadar, inanmak zordur.

Montreux Sözleşmesini değiştirmek veya Amerikan, İngiliz ve Türk hükümetlerinin önerileri doğrultusunda bir beyanname kabul etmek, fakat aynı zamanda gelişmeleri gözlemleyecek ve acil durumlarda boğaz yolunu savunması ve yapacağı muamele ile ilgili Türk hükümetine tavsiyede bulunmak üzere bir Boğazlar Danışma Komisyonu kurmak oldukça farklı bir çözüm olabilir. Böyle bir kurul için Japonya'daki işgal politikası hakkında ABD Hükümeti'ne önerilerde bulunmak amacıyla Washington'da kurulan Uzak Doğu Komisyonu, örnek teşkil edebilir. Boğazlar kurulu, Uzak Doğu Komisyonu kadar düzgün işleyebilirse, onun varlığından bazı yararlar sağlanabilir. Diğer taraftan, Berlin Denetim Konseyi örneğinde olduğu gibi anlaşmazlıkları beraberinde getirirse, çok az şey elde edilebilecektir. ABD, İngiltere ve muhtemelen Türkiye de, böyle bir uzlaşma teklifini kabul edebilir. Komisyonun diğer üyelerince, oylamada yenilmesi ihtimalinin olması sebebiyle Sovyet Hükümetinin, millî güvenliği ile böylesine yakından ilgili bir konuda yapılacak böyle bir düzenlemeyi kabul edip etmeyeceğini bekleyip görmek gerekecektir.

Birleşmiş Milletler Beyannamesi'nin VIII. bölümü, "bölgesel düzenlemeler veya uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıyla ilgilenen

devlet dairelerini bölgesel hareket için uygun” görmektedir. Bununla birlikte, eğer bölgesel bir düzenleme Boğazların idaresi için temel olacaksa aşılması gereken bazı zorluklar vardır. Birincisi söz konusu bölgenin tanımıdır; Boğazlar-Karadeniz bölgesini, Boğazlar-Akdeniz-Ege bölgesinden ayırmak için hat çizilemez. Bu iki bölge coğrafya, ticaret, çıkarların temerküzü ve güvenlik amillerinin sonucu olarak yüzyıllarca var olan, daha büyük bir bütünün parçası olarak birlikte vardır. Boğazlar-Karadeniz bölgesinin Ege-Akdeniz bölgesinden, Amerika kıtalarının veya Arap Birliği bölgesinin Avrupa’dan ayrı oluşu gibi aynı siyasî, ekonomik veya sosyal manada bir ayrılığa sahip değildir.

İkinci bir zorluk, bölgesel bir düzenlemeye katılacak devletler hakkında uzlaşmadır. Montreux’nün yerine yapılacak bir sözleşmede yer alması gereken taraflarla ilgili olarak Sovyetler Birliği ve diğer devletlerin halihazırda aralarının açık olduğu gerçeğini göz önünde tutarak, Boğazlar hususunda bölgesel bir düzenlemenin yapısı ve katılacak devletler hakkında bir fikir birliğine varabileceklerini düşünmek için çok az neden vardır. Sovyetler, sadece Karadeniz devletleri tarafından kontrol edilen bir Boğazlar rejimi teklif ettiğinde bölgesel bir düzenlemeyi düşünmüşse de, bugünkü uluslararası şartlarda ne Türkiye’nin, ne de Montreux Sözleşmesinde imzası bulunan Karadeniz’e kıyısı olmayan diğer devletlerin bölgesel kontrol ilkesini kabul edeceği gerçeğine değinmemişlerdi. Ayrıca, böyle bir projenin arka planında, “bölgesel düzenlemeler veya bölgesel devlet dairelerince yürürlüğe konulan” her hangi bir “uygulama hareketi” Beyanname’nin 53. maddesine göre Güvenlik Konseyi’nin izni ile olmalıdır gerçeği durur, ve bu onun, Sovyetlerin Boğazlara uygulamakta tereddüt edeceği iki yüzü keskin kılıç olan bir veto ihtimali dizisini getirir.

Boğazlar için Birleşmiş Milletler çerçevesinde bundan başka bir ihtimal vardır: bölgeyi bir vekillik bölgesi olarak belirlemek. Bu ancak Boğazlar bölgesinin Türkiye tarafından gönüllü olarak vekillik sistemine konulması ile gerçekleşebilir. Bu, Büyük Devletler arasında bir ön anlaşma olmadan, onun kendi teşebbüsü ile atacağı bir adım olmalıdır. Fakat bugüne kadar Türkiye, böyle bir adım lehinde bir belirti göstermemiştir. Beyannamenin 79. ve 85. maddelerine göre, böyle bir vekilliğin şartlarını gösteren belge, “doğrudan ilgili devletler tarafından” kabul edilmeli ve Genel Kurul tarafından onaylanmalıdır. Montreux Sözleşmesi’nin bütün tarafları, ABD, ve belki de diğerleri

kendilerinin “doğrudan ilgili taraflar” kategorisine dâhil olmaya hakları olduğunu ileri süreceklerdir. Bundan dolayı, bir anlaşma yapılmadan ve Genel Kurul’un onayına sunulmadan önce devletlerarasındaki bugünkü farklılıklar bazı uzlaşmalarla giderilmelidir. Fakat bu başarılabilir ise vekillik uygulaması, hem bölge üzerindeki Türk hâkimiyetini, hem de Boğazlar meselesine Birleşmiş Milletler çapında katılımı koruyacaktır. Beyannamenin 82. maddesine uygun olarak bölge, sadece “stratejik bölge” olarak düzenlendiği takdirde, vekillik düzenlemesi işler işlemez Büyük Devletlerin vetosunu engelleyecektir.

Birleşmiş Milletlerle ilgili son bir ihtimal, başlıca güçlerin İtalyan sömürgelerine dair 10 Şubat 1947’deki bildirisinde olduğu gibi bir anlaşmayı düşüneceklerdir ki, eğer onlar belli bir sürede Boğazlar için bir rejim üzerine anlaşmaya varamazlarsa sorun, herkesin kabul edeceği ve uygulayacağı bir tavsiye kararı almak üzere Genel Kurula havale edilecektir. Bununla birlikte, güç politikaları bu ihtimali büyük ölçüde zayıflatır, çünkü Sovyetler Birliği, İtalyan sömürgeleri gibi uzak bölgelerle ilgili razı olabileceği şeylere, vatana daha yakın olan Türk Boğazları örneğinde muhtemelen razı olmayacaktır.

Boğazlardan yapılan deniz nakliyatının şartları, hem uzak, hem de yakın birçok devletin doğrudan çıkar alanı içindedir. Yakın zamanlarda Boğazların denetimi adil bir şekilde ilgili devletlerin katıldığı uluslararası konferanslar tarafından geliştirilen devletler hukukuna göre idare edildi. II. Dünya Savaşı veya sonrasındaki hiçbir olay, bu âdil uygulamanın terk edilmesinin hikmetini ispat etmedi. Böylece, bugünkü sorunun çözülmesindeki esas unsur, ilgili devletlerin rekabet içindeki güvenlik çıkarlarının dostça ayarlanmasıdır. Bu, SSCB ve Batılı devletlerarasındaki güven eksikliğinin giderilmesine bağlıdır. Bu başarılıncaya kadar, Boğazlar sorununa muhtemel çözümlerden hiçbirinin fazla başarı şansı yoktur. Fakat iyi niyet, işbirliği ruhu ve barış ve güvenlik için birlikte yapıcı bir şekilde çalışma isteği göz önünde tutulursa, Boğazlar sorununa herhalde zamanla bir uluslararası çözüm mümkün olur.

ÖZET

TÜRK BOĞAZLARI SORUNUNA ÇÖZÜMLER:
KISA BİR DEĞERLENDİRME

Makale, Türk Boğazlarının statüsünü belirleyen 1936 Montreux Sözleşmesinin gözden geçirilip düzeltilmesi hakkındaki bir Sovyet talebi üzerine tartışmaları değerlendirmektedir. Sovyetler Birliği, Boğazların kontrolünün Karadeniz'e kıyası olan devletlerin yetkisine verilmesi ve Boğazların savunulmasının uluslararası bir antlaşmayla Türkiye'nin sorumluluğu altında olmasından ziyade Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin ortak yükümlülüğüne bırakılmasını istemektedir.

Türkiye ise Boğazlar üzerinde tam hâkimiyetine aykırı olan bu tekliften endişe duymaktaydı. İkinci Dünya Savaşından güçlenerek çıkan Sovyet Rusya'nın bu talepleri, "başka devletlerin sıcak denizlerden kendi Karadeniz kıyılarına yönelik muhtemel askerî harekâtını hemen önlemek" bahanesi ile aslında "kendisini Akdeniz meselelerine el atabilecek bir konuma getirmek için Boğazlarda ayak basacak sağlam bir zemin sağlamaya gayret etmesi" olarak görülüyordu.

Soruna taraf olan Batılı güçler ise, doğuya giden yolları ve doğu ile olan önemli ticaretlerini korumak arzusuyla hareket etmektedirler. Zira Boğazlardan yapılan deniz nakliyatının şartları, hem uzak, hem de yakın birçok devletin doğrudan çıkar alanı içindedir. Bu bakımdan Boğazların, ilgili devletlerin katıldığı uluslararası konferanslar tarafından geliştirilen devletler hukukuna göre idare edilmesi en uygun yol olarak görülmekte ve İkinci Dünya Savaşı veya sonrasındaki hiçbir olayın, bu uygulamanın terk edilmesinin hikmetini ispat etmediği düşünülmektedir.

Bu sorunda çözümün, ilgili devletlerin rekabet içindeki güvenlik çıkarlarının dostça ayarlanmasına ve SSCB ile Batılı devletlerarasındaki güven eksikliğinin giderilmesine bağlı olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Boğazlar Meselesi, 1936 Montreux Sözleşmesi, Sovyetler Birliği, Türk-Sovyet İlişkileri.

ÖZET

Boğazlar sorununun çözümüne ilişkin olarak yapılan araştırmaların sonuçları, bu sorunun çözümü için alınması gereken adımlar ve bu adımların gerçekleştirilmesi için gereken koşullar hakkında bilgi vermektedir.

Boğazlar sorununun çözümüne ilişkin olarak yapılan araştırmaların sonuçları, bu sorunun çözümü için alınması gereken adımlar ve bu adımların gerçekleştirilmesi için gereken koşullar hakkında bilgi vermektedir.

Boğazlar sorununun çözümüne ilişkin olarak yapılan araştırmaların sonuçları, bu sorunun çözümü için alınması gereken adımlar ve bu adımların gerçekleştirilmesi için gereken koşullar hakkında bilgi vermektedir.

Boğazlar sorununun çözümüne ilişkin olarak yapılan araştırmaların sonuçları, bu sorunun çözümü için alınması gereken adımlar ve bu adımların gerçekleştirilmesi için gereken koşullar hakkında bilgi vermektedir.

Boğazlar sorununun çözümüne ilişkin olarak yapılan araştırmaların sonuçları, bu sorunun çözümü için alınması gereken adımlar ve bu adımların gerçekleştirilmesi için gereken koşullar hakkında bilgi vermektedir.

Boğazlar sorununun çözümüne ilişkin olarak yapılan araştırmaların sonuçları, bu sorunun çözümü için alınması gereken adımlar ve bu adımların gerçekleştirilmesi için gereken koşullar hakkında bilgi vermektedir.

Boğazlar sorununun çözümüne ilişkin olarak yapılan araştırmaların sonuçları, bu sorunun çözümü için alınması gereken adımlar ve bu adımların gerçekleştirilmesi için gereken koşullar hakkında bilgi vermektedir.

Boğazlar sorununun çözümüne ilişkin olarak yapılan araştırmaların sonuçları, bu sorunun çözümü için alınması gereken adımlar ve bu adımların gerçekleştirilmesi için gereken koşullar hakkında bilgi vermektedir.